

filosofi

VIAȚĂ ȘI OPERĂ

Cuvânt înainte de SIMON BLACKBURN

CAPITOLUL 1

Perioada antică

- 012 Lao Tzi
- 014 Confucius
- 020 Siddhartha Gautama
- 024 Diotima din Mantinea
- 026 Socrate
- 030 Diogene din Sinope
- 032 Platon
- 038 Aristotel
- 044 Mencius
- 046 Zhuangzi
- 050 Epicur
- 052 Marc Aureliu
- 054 Nagarjuna
- 056 Augustin de Hipona
- 060 Hypatia
- 062 Catalog

CAPITOLUL 2

Perioada medievală

- 068 Boethius
- 070 Ibn Sīnā
- 074 Sfântul Anselm
- 076 Héloïse
- 078 Hildegard de Bingen
- 080 Ibn Rushd
- 082 Zhu Xi
- 086 Moise Maimonide
- 088 Albertus Magnus
- 090 Toma d'Aquino
- 094 William Ockham
- 096 Catalog

CAPITOLUL 3

Perioada modernă timpurie

- 102 Desiderius Erasmus
- 104 Niccolò Machiavelli
- 106 Michel de Montaigne
- 110 Francis Bacon
- 112 Thomas Hobbes
- 116 René Descartes
- 122 Blaise Pascal
- 124 Baruch Spinoza
- 128 John Locke
- 130 Gottfried Leibniz
- 134 Sor Juana Inés de la Cruz
- 136 George Berkeley
- 140 Voltaire
- 142 David Hume
- 146 Catalog

CAPITOLUL 4

Perioada modernă

- 152 Jean-Jacques Rousseau
- 156 Adam Smith
- 160 Immanuel Kant
- 164 Edmund Burke
- 166 Jeremy Bentham
- 170 J.W. von Goethe
- 172 Mary Wollstonecraft
- 174 Friedrich Schiller
- 176 Georg Hegel
- 180 Friedrich Schlegel
- 182 Ram Mohan Roy
- 184 Arthur Schopenhauer
- 188 Auguste Comte
- 190 Ralph Waldo Emerson
- 192 Ludwig Feuerbach
- 194 John Stuart Mill
- 198 Søren Kierkegaard
- 202 Henry David Thoreau
- 204 Karl Marx
- 210 Frederick Douglass
- 212 William James
- 216 Friedrich Nietzsche
- 222 Catalog

CAPITOLUL 5

Secolul XX

CAPITOLUL 6

Astăzi

CUPRINS

228	Edmund Husserl	276	Hannah Arendt	324	Noam Chomsky
232	Jane Addams	280	Simone de Beauvoir	326	Jürgen Habermas
234	Henri Bergson	284	Simone Weil	328	Luce Irigaray
236	John Dewey	286	Arne Næss	330	Stuart Hall
238	George Santayana	288	Roland Barthes	332	Susan Sontag
240	W.E.B. Du Bois	290	Louis Althusser	334	Hélène Cixous
242	Bertrand Russell	292	Iris Murdoch	336	Julia Kristeva
246	José Ortega y Gasset	294	Philippa Foot	338	Martha Nussbaum
248	Karl Jaspers	296	John Rawls	342	Slavoj Žižek
250	Ludwig Wittgenstein	298	Thomas Kuhn	346	bell hooks
254	Martin Heidegger	302	Jean-François Lyotard	348	Judith Butler
258	Herbert Marcuse	304	Frantz Fanon	352	Catalog
260	Gilbert Ryle	306	Michel Foucault		
262	Hans-Georg Gadamer	310	Jean Baudrillard	356	Glosar
264	Karl Popper	312	Jacques Derrida	358	Indice
268	Theodor Adorno	316	Richard Rorty	366	Mușumiri
272	Jean-Paul Sartre	318	Catalog		

▷ **LAO TZI CA ZEITATE TAOISTĂ**

În religia taoistă, Lao Tzi este adesea portretizat ca o zeităte taoistă supremă, precum în această ilustrație, unde este înfățișat pe tron, flancat de adepți ai săi și ținând simbolul yin-yang. Acesta, în metafizica taoistă, reprezintă forțele complementare, dar și opuse ale universului.

Lao Tzi

SECOLUL AL VI-LEA Î.HR., CHINEZ

În mod tradițional, se spune că Lao Tzi a fost autorul *Tao Te Ching*, *Cartea căii și a virtuții*, și fondatorul sistemului filosofic cunoscut ulterior sub numele de taoism.

„Calea este constant fără acțiune, și totuși nu există nimic să nu fie împlinit.“

TAO TE CHING

Conform legendei, înțeleptul Lao Tzi („Bătrânul Maestru”) a fost un contemporan mai în vârstă al lui Confucius și a trăit în secolul al VI-lea î.Hr. Istoricul Sima Qian (vezi p. 19) susține că Lao Tzi a lucrat ca arhivar la curtea Zhou. A fost vizitat odată de Confucius, care l-a consultat cu privire la *li* (ceremonii și ritualuri).

Spre sfârșitul vieții Lao Tzi s-ar fi săturat de corupția și de mașinațiunile politice ale curții și a plecat spre granița de vest, călare pe un bivol de apă. La poartă, a fost oprit de un paznic, care l-a convins să scrie cuvintele sale înțelepte. Lao Tzi a acceptat – rezultatul a fost *Tao Te Ching*, *Cartea căii și a virtuții*. Bătrânul înțelept și-a încălecat apoi bivolul de apă și a plecat spre vest, fără a mai fi văzut vreodată.

Tao Te Ching

Detalii despre adevăratul Lao Tzi – dacă a existat cu adevărat – sunt aproape complet pierdute pentru istorie, iar mulți cercetători cred acum că *Tao Te Ching* nu este opera unei singure mâini, ci mai degrabă o compilație de ziceri și de învățături orale ale mai multor scriitori, și că a ajuns la forma sa finală cândva în secolul al IV-lea î.Hr. *Tao Te Ching* este scurt: textul chinezesc are puțin peste

◀ LAO TZI ȘI BIVOLUL DE APĂ

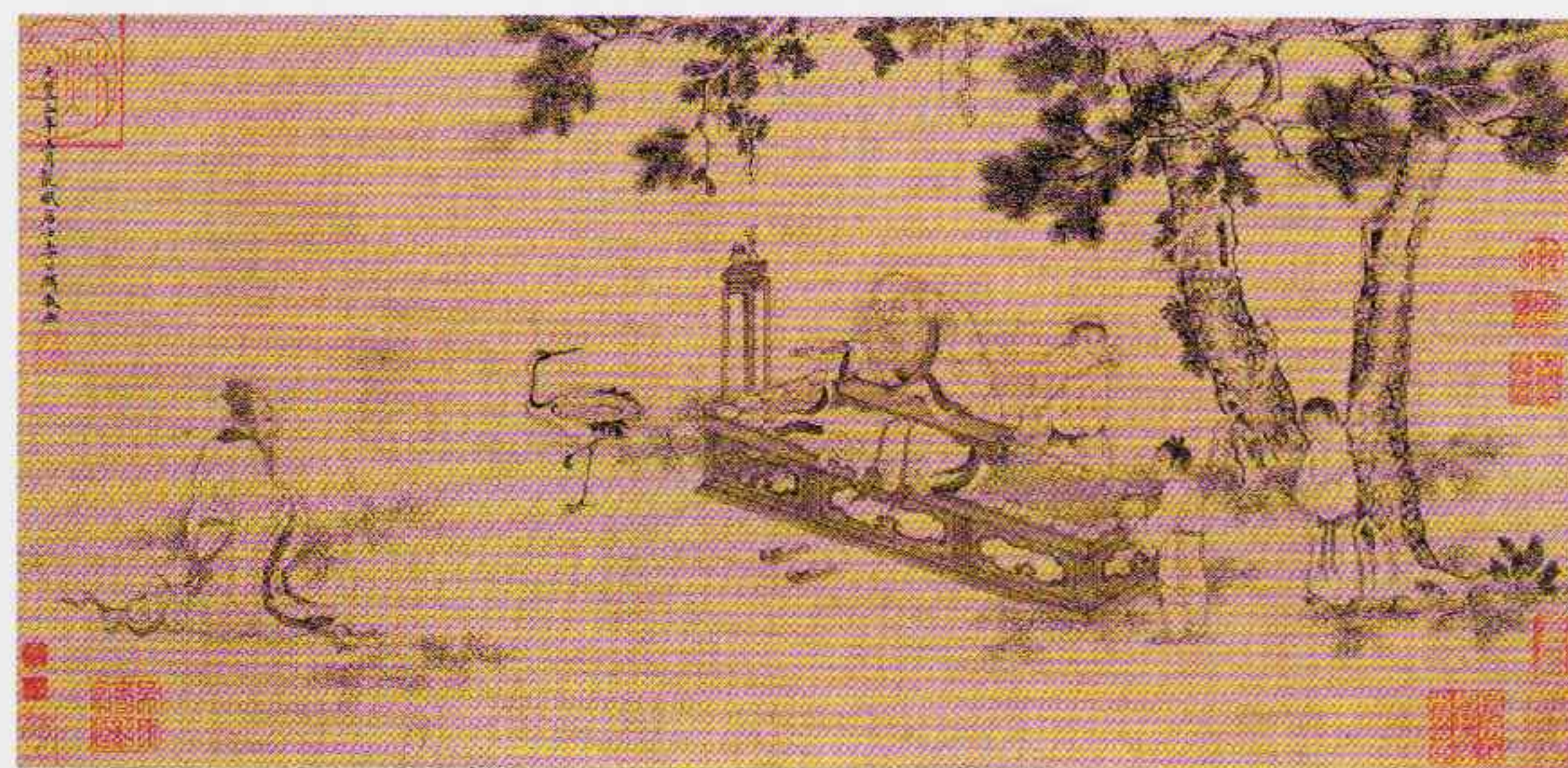
Această statuie din dinastia Song îl înfățișează pe Lao Tzi – îmbrăcat ca un fermier și dezamăgit de corupția de la curtea Zhou – călărind spre vest pe un bivol de apă.

5 000 de caractere. Este o lucrare paradoxală și, ca și legendarul său autor,

greu de categorisit. Scrisă într-o serie de versuri scurte, fragmentare, care sugerează semnificația mai degrabă decât să prezinte argumente clare, logice, ea a fost interpretată în multe feluri: ca un ghid pentru lideri politici, ca o carte de intuiții mistice și ca un tratat de autocultivare.

Urmând calea taoistă

În centrul *Tao Te Ching* se află metafora *tao*, care poate fi tradusă ca „drum”, „cărare” sau „cale” (vezi caseta de jos). *Tao Te Ching* este preocupat de modul optim în care ne putem croi drum prin lume și subliniază în mod repetat că strategia

cea mai bună este adesea de a minimiza acțiunile noastre și de a ne extrage energia din fluxul și refluxul universului. Forțarea modului în care acționăm nu este, conform *Tao Te Ching*, recomandabilă. În schimb, ar trebui să căutăm modalități naturale de a acționa, astfel încât lucrurile să se poată desfășura mai spontan.

În chineză, această idee se numește *wuwei*, tradusă prin „non-acțiune” sau „a nu face nimic”. Ideea profundă este că a încerca prea mult poate fi cea mai proastă strategie. „Dacă acționezi prin non-acțiune”, sfătuiește textul, „nu există nimic care să nu fie bine guvernat.” Non-acțiunea nu înseamnă absența acțiunii, ci mai degrabă faptul de a acționa cu cel mai mic efort posibil.

Tao Te Ching este unul dintre cele mai traduse texte. În secolul al VII-lea a fost tradus în sanscrită și s-a răspândit mult dincolo de China. În ultimii ani, sute de ediții au fost tipărite în mai multe limbi europene.

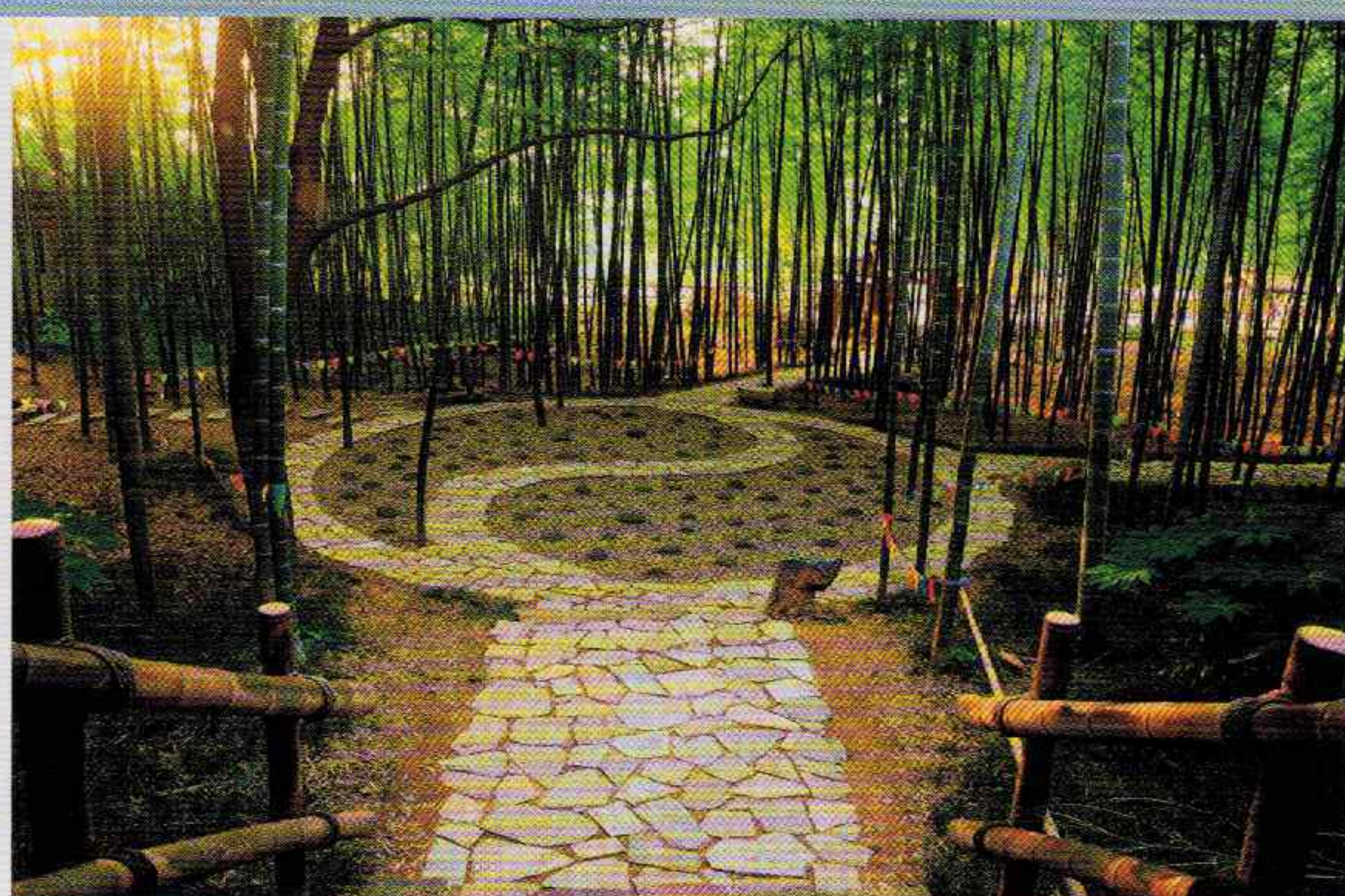
△ ÎNMÂNÂND TAO TE CHING

Această ilustrație din secolul al XVI-lea (cerneală pe hârtie), atribuită tradițional artistului Li Gonglin, îl prezintă pe marele înțelept Lao Tzi înmânându-i textul său, *Tao Te Ching*, paznicului care i-a cerut să scrie cuvintele sale înțelepte. Textul sacru recomandă găsirea propriului ritm în ritmul natural al universului și învățarea practicării *wuwei*, „non-acțiunea”.

CONTEXT Taoism

Taoismul este un sistem chinezesc de filosofie și practică având rădăcini în scrierile lui Lao Tzi și ale filosoful Zhuangzi. Principala preocupare a taoismului este ideea de „*tao*” sau „cale”, aspectul primordial și etern al universului, principiul ordonator care stă la baza a tot ceea ce există. Prima utilizare a termenului chinezesc *taojia*, care corespunde cuvântului „taoist”, a avut loc în secolul al II-lea î.Hr., în timpul dinastiei Han.

SIMBOLUL YIN-YANG FORMEAZĂ O POTECA ÎNTR-O PĂDURE DE BAMBUS (CHINA)

Confucius

551–479 î.Hr., CHINEZ

Confucius a fost, fără îndoială, cel mai influent profesor din istoria Chinei. Ca umanist, a fost preocupat de modul de a trăi o viață virtuoasă și de a stabili o societate construită pe această virtute.

Numele sub care Confucius este cunoscut în Occident este versiunea latinizată a chinezescului Kong Fuzi, sau Maestrul Kong. S-a născut în statul Lu din nord-estul Chinei, în actuala provincie Shandong, și a trăit în ceea ce se numește Perioada Primăvară și Toamnă din istoria Chinei. Această perioadă, denumită după cartea de istorie antică *Chunqiu* sau *Analele Primăvară și Toamnă* (vezi caseta din dreapta), a fost cuprinsă între 770 î.Hr. și 481 î.Hr. A fost o perioadă de agitație politică și de nesiguranță, în timpul căreia o serie de state mici își disputau supremația. Confucius a regretat această fragmentare, iar filosofia sa a privit mereu înapoi la dinastia Zhou de Vest (cca 1046–771 î.Hr.) ca la o perioadă de unitate și de stabilitate și a încercat să recupereze acest trecut pentru a restabili ceea ce el considera a fi virtutea vremurilor anterioare.

Familie și început de viață

Potrivit istoricului Sima Qian (145–86 î.Hr.), care a scris *Însemnările marelui istoric*, o istorie monumentală a Chinei antice (vezi caseta p. 19), familia lui Confucius descindea dintr-o ramură a casei regale a dinastiei Shang. Acest lucru poate fi sau nu adevărat, dar se știe că

familia pierduse orice avere pe care o deținea în momentul nașterii viitorului filosof. Viața a devenit și mai dificilă. Când Confucius avea trei ani, tatăl său a murit, băiatul fiind crescut doar de mamă.

Foame de învățătură

Confucius avea în mod clar o înclinație către învățătură. A frecventat o școală pentru oamenii de rând, unde și-a însușit cele Șase Arte – ritualuri, muzică, tir cu arcul, curse

de care, caligrafie și matematică – care stăteau la baza educației chineze, și a dobândit o bună cunoaștere a tradițiilor clasice. La sfârșitul adolescenței, a început prima dintr-o succesiune de slujbe guvernamentale de rang inferior și apoi a început să predea la vârsta de 30 de ani, adunând curând un grup de adepți impresionați de opiniile sale privind modul în care învățarea, dreptatea, virtutea și bunăvoința ar putea încuraja un sistem social și politic armonios.

△ VAS DE VIN ZHOU DE VEST

Vasele din bronz, ca acest recipient ornamentat pentru vin din secolul al X-lea, au jucat un rol-cheie în banchele rituale din templele de familie sau deasupra mormintelor ceremoniale.

▷ CONFUCIUS, CCA 1770

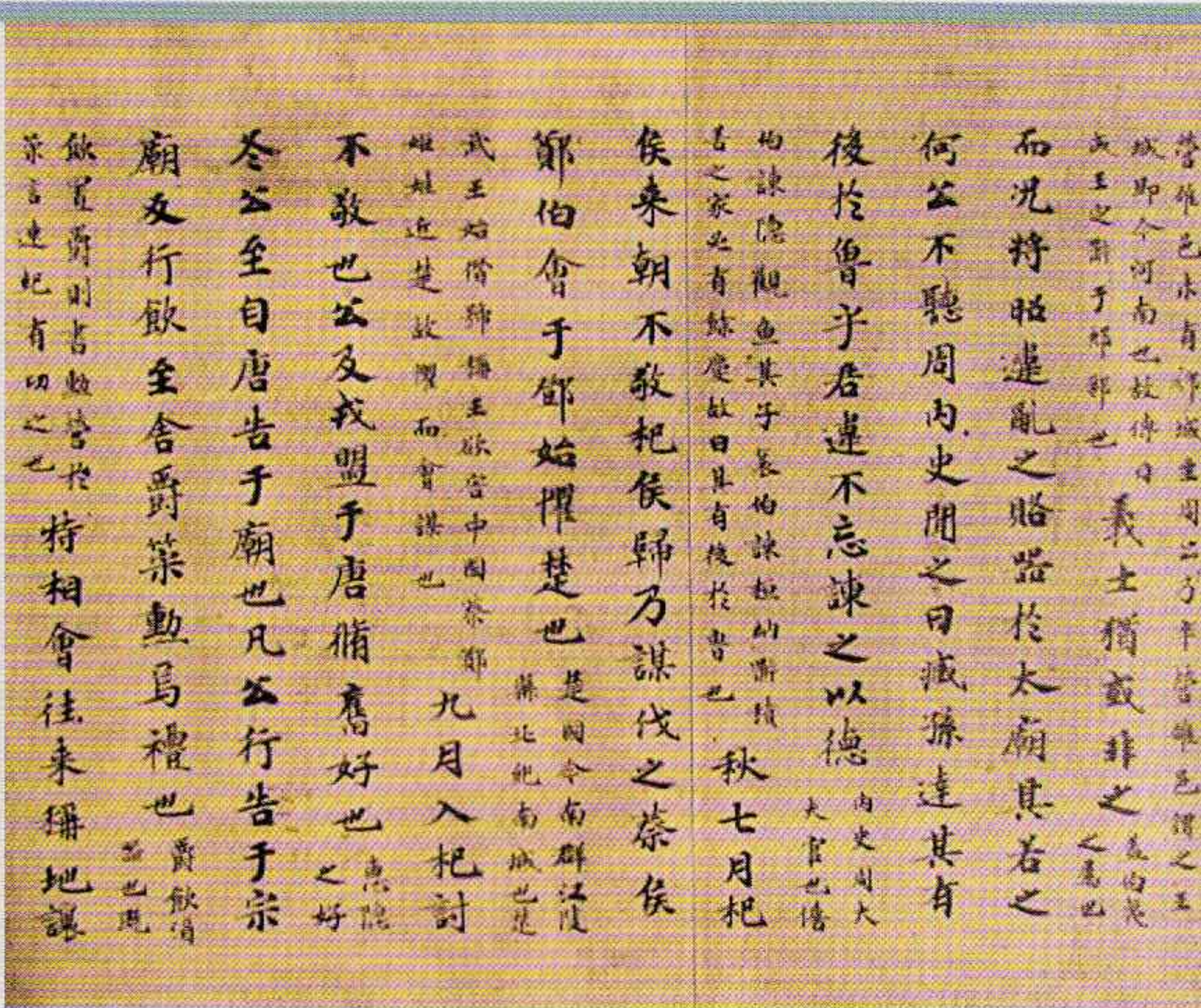
Potrivit istoricului Sima Qian, Confucius nu a contestat o observație care a fost făcută cu privire la aspectul său – că era trist și deznădăduit și că semăna cu un câine vagabond.

CONTEXT

Analele Primăvară și Toamnă

Cronica omonimă perioadei asociate cu Confucius este o relatare lunară a evenimentelor din statul Lu pe parcursul celor 241 de ani dintre 722 și 481 î.Hr. Se crede că a fost compilată de Confucius pornind de la cronicile statului Lu; adaosurile și omisiunile lui Confucius la textul revizuit sunt considerate extrem de semnificative, deoarece prezintă subtil judecățile sale morale cu privire la evenimentele și persoanele descrise. Numeroși savanți chinezi proeminenți au scris comentarii la *Anale*, încercând să dezvăluie aceste semnificații.

O REPLICĂ A ANALELOR ADNOTATE DIN SECOLUL AL III-LEA ALE SAVANTULUI DU YU

„Învățarea fără reflecție este o pierdere;
reflecția fără învățare este periculoasă.”

CONFUCIUS, ANALECTE

► PROFESORUL PROFESORILOR

Această imagine din dinastia Qing (1644–1912) îl prezintă pe Confucius împreună cu elevii săi. El era dispus să instruiască pe oricine și refuza toate plățile și cadourile.

În jurul anului 502 î.Hr. și-a găsit un loc de muncă mai stabil, mai întâi ca guvernator al micului oraș Zhongdu și apoi ca ministru împotriva criminalității în statul Lu. Totuși, Confucius a devenit curând deziluzionat de realitatea politicii. Conform colecției de învățături *Analecte* (*Lunyu* în chineză – vezi caseta de jos), el a fost dezgustat când statul rival Qi a trimis curții din Lu un cadou constând din dansatoare și cântărețe. La primirea darului, mai-marele miniștrilor s-a închis în casă pentru trei zile de distracție. Pentru Confucius, acesta nu era un mod de a conduce un stat. A părăsit Lu la scurt timp după aceea și a început o perioadă de rătăcire în exil, căutând urechea unui conducător care putea fi dispus să pună în practică învățăturile sale etice.

Căutarea a eșuat și el s-a întors în statul Lu în 484 î.Hr. pentru a-și trăi ultimii ani. Deși era extrem de respectat ca profesor de mii de adepți, era frustrat de lipsa de succes ca sfătuitor politic. A murit crezând că a eșuat în sarcina de a viața de a readuce lumea la ordinea dinastiei Zhou de Vest.

Confucius profesorul

Analectele nu sunt doar o relatare a învățăturilor lui Confucius, ci oferă, de

asemenea, o perspectivă fascinantă asupra modului în care acesta predă, adaptându-și lecțiile la fiecare elev în parte, cu o conștientizare profundă a punctelor forte și slabe. El își conducea elevii cu răbdare – era mai important ca aceștia să progreseze constant decât rapid – și credea că un profesor bun „nu ar trebui să

învețe un elev nimic înainte ca acesta să devină puternic interesat de acel lucru”, deoarece, odată ce devine motivat, poate „înțelege de trei ori mai mult decât ce a fost predat”. Confucius vedea fiecare experiență și fiecare observație a celorlalți ca o oportunitate de a învăța. Într-un pasaj celebru din *Analecte*, el spune: „Dacă sunt trei oameni care merg împreună, unul va fi profesorul meu. Voi lua bunătatea lor și o voi urma; voi lua răutatea lor și o voi corecta”.

Ren și zhi

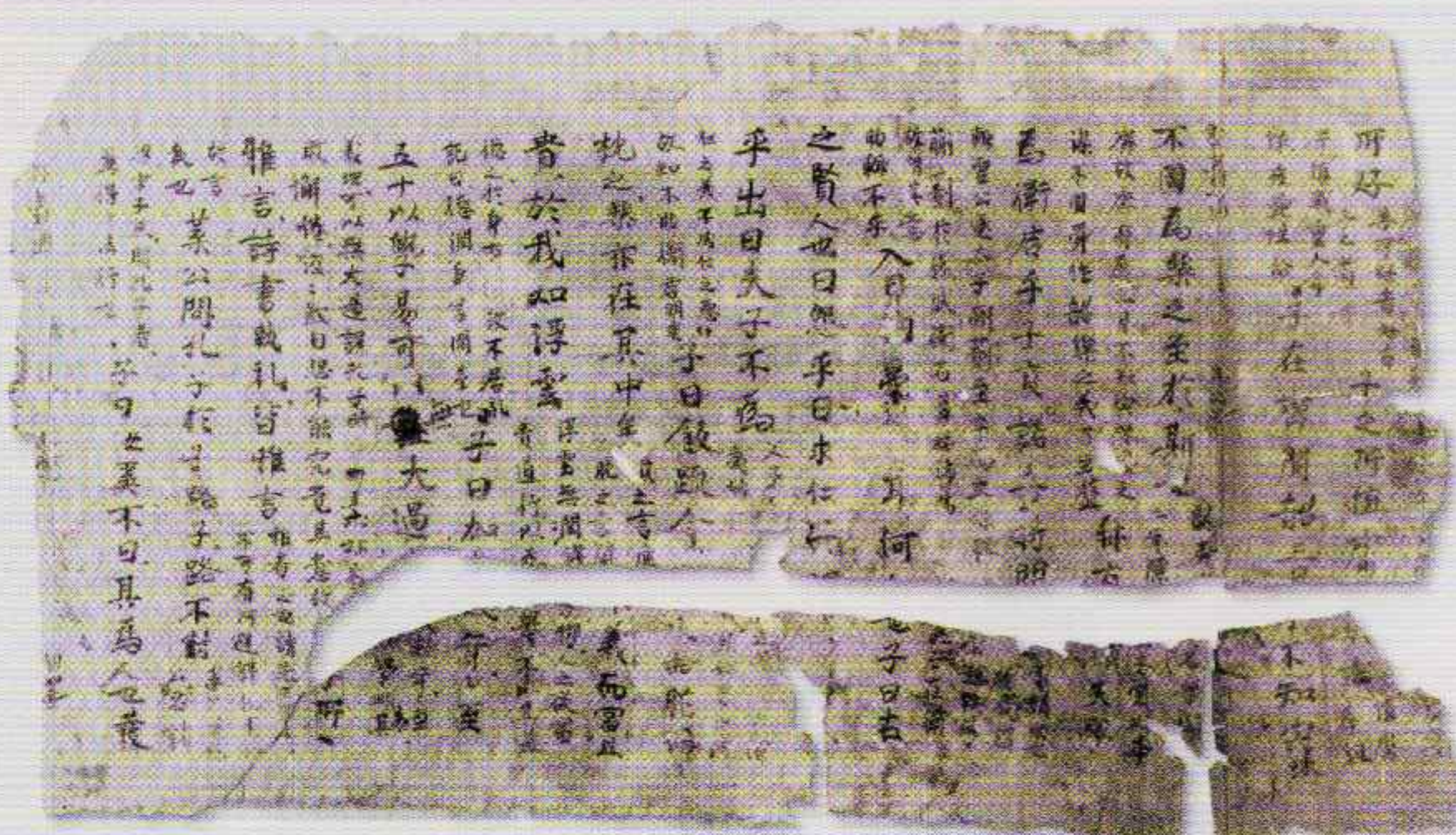
Un concept central al *Analectelor* și una dintre virtuțile fundamentale ale confucianismului este *ren*, o idee care își are rădăcinile în textele chineze anterioare. Este adesea tradus

CONTEXT

Analecte

Cel mai apropiat text rămas din cuvintele lui Confucius este cartea cunoscută sub numele de *Analecte* (*Lunyu* în chineză), care a fost compilată de discipolii săi (și poate și de discipolii lor). Aceasta înseamnă că nu poate fi considerată o sursă sută la sută de încredere pentru cuvintele și acțiunile sale reale.

În ciuda faptului că spusele din carte sunt la mâna a doua, filosoful Zhu Xi (1130–1200) din dinastia Song a susținut că studiul *Analectelor* este cea mai directă modalitate de a înțelege intențiile lui Confucius.

PARTE A UNUI MANUSCRIS DIN DINASTIA TANG (618–907 D.HR.) AL ANALECTELOR

„Nu sunt deranjat că nu sunt înțeles. Sunt deranjat când nu-i cunosc pe ceilalți.“

CONFUCIUS, ANALECTE

仁

drept „compasiune”, „bunăvoință” sau „umanitate”, deși adevăratul său sens este mai nuanțat și mai bine înțeles prin intermediul caracterului chinezesc pentru *ren*. Acesta are două componente grafice: pe partea stângă se află caracterul pentru „persoană”, iar pe partea dreaptă caracterul pentru „doi”. Punându-le împreună, caracterul rezultat ar putea fi interpretat ca

modul optim de conectare – sau relaționare – cu ceilalți.

Analectele arată clar că *ren* nu este doar o proprietate a indivizilor: este complet interpersonal: „Persoana care are *ren*, dorind să se afirme, îi ajută pe alții să se afirme; dorindu-și propria realizare, îi ajută pe alții să se realizeze”. O persoană nu poate avea *ren* fără ca acesta să nu îi afecteze relațiile cu ceilalți. *Ren* este

o virtute socială, iar Confucius îi vede pe oameni ca ființe sociale care își dobândesc identitatea prin interacțiunea cu comunitatea umană.

Într-un pasaj deosebit de enigmatic din *Analecte*, Confucius vorbește și despre relația dintre *ren* și cunoaștere, *zhi*. „Cei cu *zhi* se bucură de apă”, spune Confucius. „Cei cu *ren* se delectează în munți.” O interpretare a acestui pasaj este că *ren* este ceva

△ CARACTERUL PENTRU REN

Ren are multe interpretări și nuanțe, dar a fost definit de Confucius însuși prin intermediul cuvântului chinezesc pentru iubire, *ai*; el a explicat că sensul său este „a-i iubi pe alții”.

▽ MUNȚI ȘI APĂ

Confucius a folosit pe scară largă analogiile în învățăturile sale, cum ar fi munții și apa din *ren* și *zhi*, pentru a-și determina elevii să aprofundeze subiectele.

„Fără a cunoaște ritualurile adecvate, nu ai cum să te impui.“

CONFUCIUS, ANALECTE

▽ VIRTUTE, MUZICĂ ȘI ARMONIE

Muzica tradițională *yayue* pe care Confucius ar fi cunoscut-o este încă interpretată în China. Confucius a scris: „Cultivarea personală începe cu poezia, este întărită de regulile ceremonialului și este perfecționată de muzică”.

consistent și nemișcat, precum un munte. Asta nu ar trebui să se schimbe în funcție de situațiile specifice. Dar *ren* singur nu este suficient. Trebuie să fie combinat cu o cunoaștere a schimbării lumii (descrișă ca abilitatea de a vedea ce este bine și ce este rău). O viață împlinită cere ca respectivele să fie menținute împreună: nemișcarea și consecvența asemănătoare muntelui a lui *ren* – sau bunăvoința – și fluiditatea lui – *zhi* sau cunoașterea.

Îmbunătățire prin ritual

Dimensiunile de nemișcare și de mișcare descrise de termenii *ren* și *zhi* sunt reunite într-un alt aspect important al gândirii lui Confucius, *li*, tradus de obicei prin „ritual” sau „comportament adecvat”. În termenii lui Confucius, ritualul nu este un set de reguli și de reglementări rigide, ci este perceput la nivel profund, flexibil și creativ. Semnificația lui *li* poate fi, probabil, cel mai bine explicată ținând

cont de ritualul muzicii. (Confucius însuși nu era doar un muzician, compozitor și cântăreț priceput, ci și un maestru al educației muzicale.)

Un grup de muzicieni trebuie să împărtășească o înțelegere comună a ceea ce este adecvat pentru genul pe care îl cântă; trebuie să înțeleagă cel puțin câteva reguli muzicale de bază, cum ar fi progresia acordurilor, schimbările de tonalitate și așa mai departe; de asemenea, este important

să fie capabili să se asculte cu atenție unii pe alții; și trebuie să fie creativi și imaginativi în modul în care interpretează muzica.

Aceste idei pot fi extinse la ritualurile sociale. Pentru a crea armonie socială, este necesar să se înțeleagă ce este adecvat într-un anumit cadru. Participanții trebuie să înțeleagă câteva reguli sociale de bază. Trebuie să fie atenți unii la alții și să fie creativi în modul în care acționează în aceste cadre. Dacă toate acestea sunt puse în aplicare, atunci rezultatul final nu este doar armonia socială și politică, ci și plăcerea reciprocă și un sentiment comun profund. Toate interacțiunile dintre oameni, obiecte și natură – precum și principiile unei guvernări adecvate – ar trebui să fie ghidate de *li*. Acest concept de civilizație a fost ulterior codificat în lucrarea clasică confucianistă *Liji* (Cartea ritualurilor).

O filosofie oficială

Gândurile lui Confucius au continuat să influențeze viața a miliarde de oameni. În secolele IV–III î.Hr., filosofii Mencius (vezi pp. 44–45) și Zhuangzi (vezi pp. 46–49) au dezvoltat

și sistematizat gândirea confucianistă. Apoi, în dinastia Han, începând cu anul 206 î.Hr., confucianismul s-a impus rapid ca un pilon central al filosofiei oficiale a guvernului. La mijlocul secolului al II-lea î.Hr. a fost introdus un nou sistem de examinare pentru recrutarea în cadrul birocrăției imperiale în creștere, iar în centrul acestui sistem se aflau clasiicii confucianiști.

◁ TEXT TRADUS

Aceste pagini sunt din *Confucius*, filosoful chinezilor, o traducere din 1687 a operei lui Confucius în latină. În stânga, o gravură a lui Confucius.

Acest lucru a contribuit la plasarea gândirii lui Confucius în centrul vieții intelectuale chineze pentru următorii 2 000 de ani.

Confucianismul a avut influență nu numai în China, ci și asupra dezvoltării filosofiei în Coreea, Japonia și mai departe. În secolul al XVII-lea, savanții ieziuiți l-au tradus în latină (și i-au latinizat numele), iar lucrările sale au devenit cunoscute în Occident, impresionând filosofi precum Voltaire și Leibniz. Astăzi, confucianismul – o tradiție politică exclusiv chineză – se bucură de o renaștere în China și are o influență tot mai mare în domeniul filosofiei comparate.

Relevanță contemporană

Un domeniu în care gândirea lui Confucius are o importanță contemporană deosebită este abordarea în filosofia morală cunoscută sub numele de etica virtuții. Întrebarea centrală în etica virtuții nu este „Care este natura binelui?” sau „Ce ar trebui să fac?”, ci „Cum acționează o persoană virtuoasă?” Răspunsul lui Confucius la această întrebare, conform căruia o persoană virtuoasă acționează cu *ren* și își reglează acțiunile în funcție de *li*, continuă să fascineze și să provoace gânditorii de azi.

◁ MORMÂNTUL LUI CONFUCIUS

O stelă de piatră și o movilă funerară marchează mormântul lui Confucius în Qufu, provincia Shandong. Cimitirul este locul de înmormântare pentru mii de urmași ai înțeleptului.

PROFIL

Sima Qian

Sima Qian (cca 145 î.Hr.–87 î.Hr.) a fost un astronom, istoric și scriitor care a trăit sub dinastia Han. Este cunoscut mai ales pentru cartea *Shiji* sau *Memorii istorice*, o relatare a celor 2 500 de ani anteriori de istorie chineză. *Shiji* conține biografii ale lui Confucius, Lao Tzi, Mengzi și ale altor filosofi; deși nu este o sursă pe deplin fiabilă, geniul lui Sima Qian în a spune o poveste captivantă și în a-și organiza materialul face din această carte o lectură captivantă.

PAGINA DE TITLU A UNEI EDITION DIN SECOLUL AL XIX-LEA A SHIJI

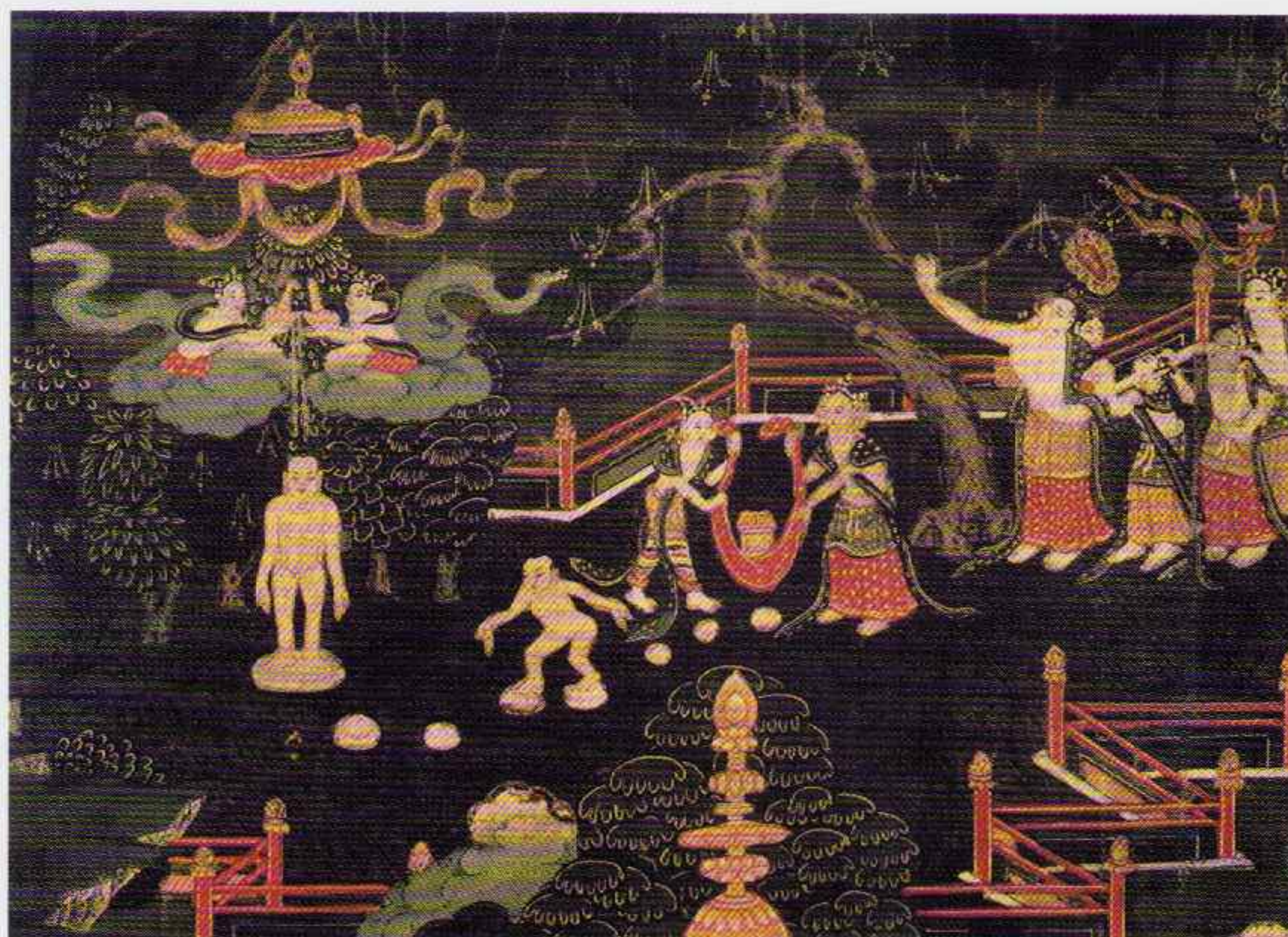
„Cum ar putea bunăvoința să fie de neatins?
Dacă doresc bunăvoință, atunci ea este aici.“

Siddhartha Gautama

CCA 480–CCA 400 Î.HR., INDIAN

Siddhartha Gautama, cunoscut și ca Buddha, sau „cel treaz”, a fost un filosof indian născut în secolul al V-lea î.Hr. Învățăturile sale se concentrează pe depășirea nemulțumirii față de viața de zi cu zi.

Studii contemporane sugerează că Siddhartha Gautama, cunoscut mai târziu ca Buddha, s-a născut în secolul al V-lea î.Hr. și a murit la 80 de ani. Datele exacte ale vieții sale rămân oarecum controversate, dar există puține dezacorduri cu privire la faptul că a fost membru al clanului Shakya, care a trăit la ceea ce este acum granița dintre India și Nepal, și că

◀ CAPUL LUI BUDDHA

Acest magnific cap de Buddha din gresie este înălțat de rădăcinile unui copac sacru banyan, la templul Wat Mahathat, Ayutthaya, din centrul Thailandei.

a fost crescut în relativă bunăstare și în confort.

La acea vreme, India era un centru de activitate filosofică și religioasă. De asemenea, regiunea era în curs de urbanizare, cu o creștere rapidă a comerțului și a călătoriilor și cu apariția unor state mari și foarte puternice. După moartea lui Siddhartha, procesul a culminat cu apariția Imperiului Maurya (vezi caseta din dreapta). Perioada, care a început în secolul al VII-lea î.Hr., a cunoscut și o creștere notabilă a grupurilor de practicanți religioși și de *sramana* sau filosofi rătăcitori.

◀ NAȘTEREA LUI BUDDHA

Pictură tibetană din secolul al XVIII-lea cu nașterea lui Buddha și „primii șapte pași”. Conform legendei, el s-a născut dintr-o latură a mamei sale.

Este greu să despartă istoria de legendă, dar se admite ideea că Siddhartha și-a părăsit casa și familia pentru a deveni *sramana* și că a fost ucenicul câtorva profesori. În cele din urmă, a trăit *bodhi* sau „trezirea”, pe care a descris-o ca o eliberare de suferință sau de nemulțumire față de viață. În urma acestei experiențe, și-a petrecut restul vieții predând. După moarte, a lăsat în urmă multe mii de adepți.

Legenda lui Buddha

Diferitele tradiții budiste au completat această biografie de bază cu mituri elaborate privind viața lui Siddhartha. Conform acestor relatări, el a fost crescut în palatul tatălui său, regele Shuddhodana, și a fost înconjurat de toate plăcerile imaginabile. Temându-se că s-ar putea să se plictisească de palat, regele a avut grijă ca fiul său să nu fie conștient de boală, bătrânețe și moarte.

Tânărul prinț și-a petrecut primii ani de viață cufundat în plăceri senzuale, fără să fie conștient de

CONTEXT

Ashoka

și Imperiul Maurya

Între 322 î.Hr. și 187 î.Hr., puternicul Imperiu Maurya s-a ridicat pentru a deveni una dintre cele mai mari entități politice din lume. Imperiul a fost înființat de Chandragupta, care a domnit până în 297 î.Hr. Nepotul său, Ashoka, a venit la putere în 268 î.Hr. În urma unei victorii brutale în bătălia pentru cucerirea regiunii de coastă din est, Kalinga (Odisha de astăzi), Ashoka s-a convertit la budism. După aceasta, deși nu a renunțat complet la violență, a pus în aplicare o serie de reforme care erau, pentru epoca sa, remarcabil de luminate.

LEUL DE PE STÂLPUL LUI ASHOKA, DIN GRĂDINILE SUSPENDATE DIN INDIA

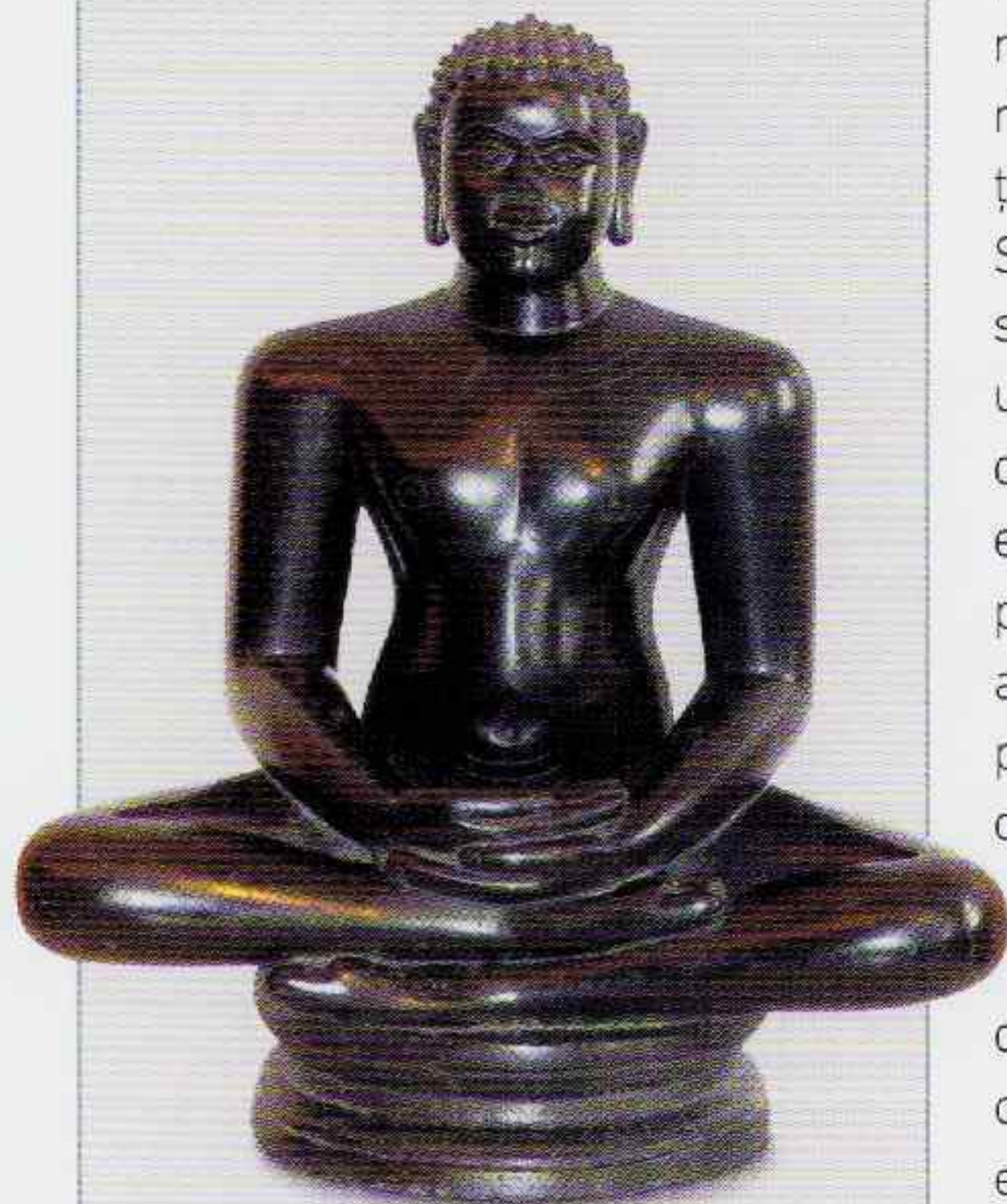
„M-am născut pentru cunoaștere supremă, pentru bunăstarea lumii, de aceea aceasta este ultima mea naștere.”

ASHVAGHOSHA, BUDDHACHARITA

CONTEXT

Mahavira și jainismul

Unul dintre contemporanii lui Siddhartha Gautama a fost profesorul Mahavira, care este asociat cu școala filosofică jainistă. Legenda vieții lui Mahavira o reflectă într-o oarecare măsură pe cea a lui Siddhartha, însă învățăturile celor două școli sunt foarte diferite. Jainismul pune un accent puternic pe *ahimsa*, non-violență, și, spre deosebire de budism, afirmă existența unui suflet. Jainismul susține că, dacă face rău altora, sufletul este poluat și nu poate atinge starea naturală de beatitudine. Scopul este de a se abține de la a face rău, astfel ca sufletul să poată fi în cele din urmă eliberat.

MAHAVIRA ȘEZÂND, STATUIE DE PIATRĂ, INDIA, SECOLUL AL XII-LEA

„Nașterea este suferință, îmbătrânirea este suferință, boala este suferință, moartea este suferință... durerea și disperarea sunt suferință.”

„ACCES LA ÎNȚELEPCIUNE”, ÎN DHAMMACAKKAPPAVATTANA SUTTA

aceste pericole existențiale. Totuși, când călătorea în afara palatului, a fost martor la trei lucruri care l-au impresionat cu privire la realitatea suferinței umane: o persoană bolnavă, o persoană în vârstă și un cadavru. Priveliștile l-au cufundat în disperare. Într-o călătorie ulterioară, a avut parte de o altă experiență, văzând un *sramana* a cărui ținută nobilă l-a umplut de speranță. Siddhartha s-a gândit că ar fi posibil să găsească eliberarea de suferința umană prin exemplul filosofilor rătăcitori. La scurt timp după această experiență, Siddhartha a părăsit palatul – ajutat, în multe versiuni ale legendelor, de o mulțime de zei prietenoși – și a renunțat la viața de lux pentru a deveni un rătăcitor.

În ciuda improbabilității sale inerente, această legendă a dăinuit datorită capacității de a prezenta o dramatizare clară a problemei existențiale a suferinței, care se află în centrul filosofiei budiste.

Învățăături

Datorită numărului mare de texte păstrate de adepții săi, cercetătorii știu că Siddhartha a fost un învățător. De mare importanță în această privință sunt o serie de texte scrise în pali – o limbă indiană veche, înrudită cu sanscrita – compilate la câteva generații după moartea lui Siddhartha.

Problema-cheie în aceste texte este cea a *dukkha*. Deși acest

termen este cel mai adesea tradus prin „suferință”, o traducere mai exactă ar putea fi „insatisfacție”. Conceptul se referă la faptul că experiența umană de zi cu zi, sau viața cotidiană, este fundamental nesatisfăcătoare și dureroasă. *Dukkha* vizează o gamă largă de experiențe neplăcute, de la agonie extremă la frustrare și un sentiment general de nemulțumire.

Durere fără suferință

Înțelegerea naturii precise a *dukkha* este esențială pentru budism. Acest lucru este explicat în textele pali printr-un exemplu: când Siddhartha era foarte bătrân, corpul său era adesea răvășit de durere – dar o durere fizică, fără angoasa suferinței. Siddhartha susținea că oamenii adaugă suferință peste durere în multe moduri: de exemplu, încercând să respingă durerea sau întrebându-se „de ce eu?” – dar, astfel, ei se supun unei angoase și unui chin intense.

Siddhartha susținea că faptul de a fi experimentat *bodhi* l-a plasat dincolo de *dukkha* și că învățăturile sale

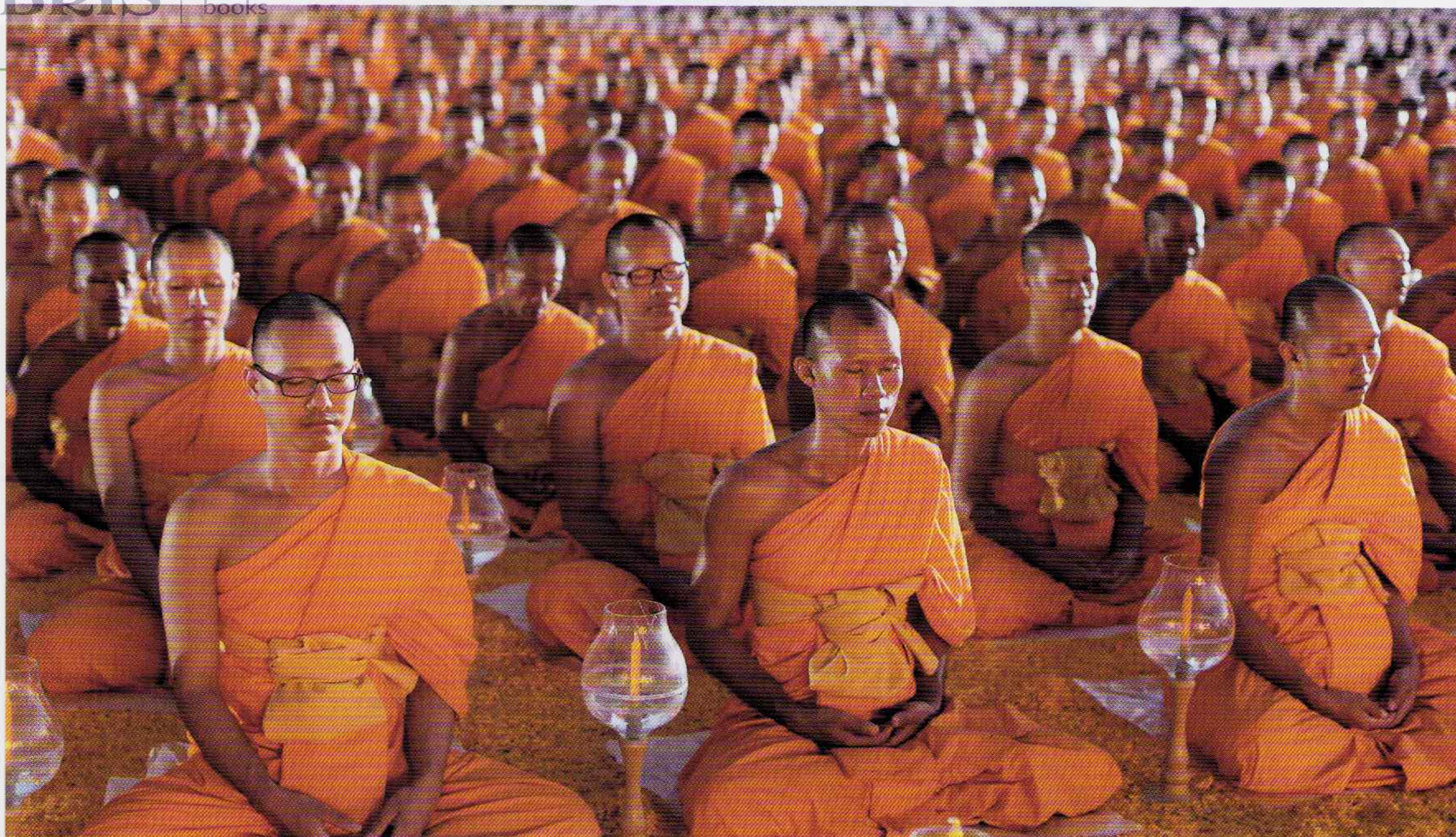
le pot arăta și altora calea de ieșire din această insatisfacție. El a folosit analogia unui om care a fost lovit de o săgeată, iar apoi este lovit imediat de o a doua săgeată. Prima săgeată este durerea fizică – o parte inevitabilă a faptului de a avea un corp. Dar a doua săgeată este suferința mintală – un răspuns la durere care poate fi eradicat. Când acest lucru se întâmplă, oamenii pot experimenta fluxul și refluxul senzațiilor neplăcute sau plăcute fără reacțiile emoționale amestecate care le însoțesc atât de frecvent.

Pe lângă *dukkha*, există alte două caracteristici ale experienței umane care sunt evidențiate în budism: prima este că aceasta se schimbă mereu; iar a doua este că nu există un suflet sau o substanță subiacentă (nici o esență fundamentală a „eului”) care ar putea să trăiască această experiență.

▽ PAGINI DIN CANONUL PALI

Canonul Pali este scrierea standard a tradiției Theravada. Inițial transmisă oral, scripturile au fost scrise pentru prima dată în Sri Lanka, cca 29 î.Hr.

Un sistem practic

Filosofia propusă de Siddhartha nu era doar un sistem de gândire, ci și un model practic pentru a trăi altfel. Sistemul are trei aspecte. Primul este *sila* – tradus ca moralitate sau etică. Conceptul fundamental din spatele eticii budiste este că toate acțiunile dau roade prin consecințe: anumite acțiuni duc inevitabil la rezultate. Prin urmare, dacă cineva dorește să își transforme viața și experiența, trebuie să-și schimbe modul în care acționează în lume.

Al doilea aspect al sistemului este *samadhi*, concentrarea. Acesta acoperă o serie de practici de meditație și de fixare a atenției care îl ajută pe practicant să dezvolte un sentiment de calm și concentrare. Cu toate acestea, *samadhi* singură nu este suficientă pentru a transforma

complet experiența. Pentru aceasta este necesară *panna* sau înțelepciunea – al treilea și ultimul aspect al sistemului. Această practică implică o analiză atentă și detaliată a minții noastre, precum și a universului experienței noastre, pentru a observa tiparele care acționează, astfel încât să putem transforma această experiență.

Răspândirea budismului

Siddhartha a fost doar unul dintre numeroșii dascăli itineranți din India timpului său – el însuși a fost contemporan cu marele dascăl jainist, Mahavira (vezi caseta p. 22). Sistemul de filosofie și practică pe care Siddhartha l-a pus în aplicare a căpătat o importanță imensă datorită în parte patronajului lui Ashoka, împărat al dinastiei Maurya (vezi caseta, p. 21).

Budismul s-a răspândit, adaptându-se pe parcurs. A pătruns în China în timpul dinastiei Han (206 î.Hr. – 220 d.Hr.) și s-a răspândit în Coreea și în Japonia. De asemenea, s-a răspândit în Asia Centrală și de Sud, până în Afghanistan și în unele părți din Rusia. Religia a intrat în declin ca urmare a ascensiunii islamului, dar a cunoscut o renaștere după secolul al XIX-lea, când a atras atenția occidentalilor – în special a mișcării teosofice din SUA.

Azi se manifestă o renaștere extraordinară a interesului pentru psihologia budistă și practica meditației. Au fost întreprinse cercetări majore privind intersecțiile dintre practicile budiste și studiile neuroștiințifice ale minții. Între timp, practicile de mindfulness inspirate din budism sunt utilizate în contexte mult îndepărtate de originile lor budiste.

△ CĂLUGĂRI BUDIȘTI, THAILANDA

Călugări budiști sunt prezentați aici meditând, în veșmintele lor distinctive de culoarea șofranului, la templul Wat Phra Dhammakaya, Bangkok, Thailanda. În mod tradițional, veșmintele sunt înfășurate în jurul umărului stâng, lăsând umărul drept gol, ca în imagine.

„Atât de greu de văzut, atât de subtil,
poposind unde dorește: mintea...
Mintea protejată aduce liniște.“

„MINTEA“, ÎN DHAMMAPADA